

Högerns väg till demokratin

| av Ann-Sofie Dahl

Sverige skulle komma att dras ner i ett träsk av simpelt partikäbbel och styras av inkompetent och ansvarslöst folk som satte det egna partiet före landets bästa, menade högern när den kämpade mot demokratin genomförande på förra seklets början.

DE REGERINGAR SOM bland annat Carl Swartz och Arvid Lindman ledde under förra seklets första decennier, under den tid när striden om parlamentarismen stod som hårdast, betecknades som "riksregeringar", sammansatta av dugliga personer från alla möjliga håll i samhället och utan något krav på formell hemmahörighet i högerkretsen. Högerns företrädare var med andra ord meritokrater snarare än demokrater.

Således gjorde de också till en början ordentligt motstånd mot de nya idéerna om folkstyre som höll på att genomföras runt om i världen och nu också drevs i Sverige från vänsterhåll (det vill säga socialdemokrater och liberaler, med den tidens vokabulär). Det är inget att förvånas över; förutom att högern befarade att landet skulle komma att ledas av en samling plebejer och demagoger, hade partiet den egna maktpositionen att värna.

VARFÖR INGEN STADSKUPP?

Men motståndet blev med tiden allt mera avslaget. På bara femton år gick den svenska högern från att ha varit demokratin envetna motståndare till att energiskt försvara samma politiska system när det hotades av totalitära idéer på 1930-talet.

Så här i efterhand framstår det som en häpnadsväckande utveckling, och förbluffande kvick, dessutom. Ett och ett halvt decennium är ingen tid att tala om i sådana här sammanhang. I efterhand kan det också verka högst naturligt att Sverige skulle bli en demokrati; diktatur och statskupper är företeelser som här hemma i första hand förknippas med fjärran belägna länder i Latinamerika och Afrika – men som också har funnits på

lite närmare håll i exempelvis Sovjetunionen och Östeuropa under det långa kalla kriget. Inte att något sådant skulle kunnat äga rum här i vårt stillsamma land.

Att tänka sig en statskupp i Sverige låter lätt befängt idag. Men varför inte, frågar Stefan Olsson i sin avhandling om Den svenska högerns anpassning till demokratin (Uppsala universitet, 2000): statskupper är inget ovanligt. Speciellt inte i den första våg av demokratiseringar, från mitten av 1800-talet och in på 1920-talet, som inte sällan havererade.

Så gick det inte i Sverige. Men varför blev det så, och hur gick det då till? Hur kom det sig att den gamla regimens män i högern anpassade sig till de demokratiska spelreglerna så pass snabbt, varför såg de tämligen lugnt på när den egna maktbasen eroderades? Vilka motiv hade högermännen bakom det successiva accepterandet av demokratin?

Det är ett ämne som är så centralt för svensk historia och politik att det är att förundras över att den expansiva gren av statsvetenskapen som ägnar sig åt demokratiseringsprocesser i stort sett har lyckats undvika det ändå till nu. Svensk forskning om högern har å andra sidan traditionellt sett varit gravt eftersatt i vårt land till alldeles nyligen, när bland annat ett stort forskningsprojekt om högerns historia har inletts vid Södertörns Högskola.

Att Stefan Olsson är en osedvanligt kreativ forskare visar han inte bara i sitt val av avhandlingsämne utan också i det trivsamma sätt som han ganska obekymrat rör sig mellan den egna statsvetenskapen och historia. Det är också ett gediget och omfattande arbete. Olsson tar sig an inte mindre än fem fallstudier i sin analys

av högerens gradvisa acceptering av demokratin, och tar dessutom till avancerade kontrafaktiska resonemang i sin iver att nå fram till högerens förmodat komplexa motivbild.

När kan man då bäst studera motiven bakom högerens anpassning till demokratin? Jo, när den visar upp sin ur ett högerperspektiv mest oattraktiva och minst tilltalande sida, när lockelsen att sätta p för hela det demokratiska experimenterandet borde ha framstått som allra mest svåremotståndlig för den som ännu inte var fullt övertygad om systemets alla poänger.

Ett sådant tillfälle, det första fall som Olsson studerar, inträffade på våren 1917, när oregerliga hungerdemonstrationer drog genom Stockholm och upp på riksdagshusets trappa, där "Internationalen" sjöngs under intensivt viftande med röda fanor. Högern svarade genom att sätta upp en frivillig, civil skyddskår av borgerliga män som var beredda att skydda staden och dess befolkning mot de hotande kravallerna. Ett högkvarter etablerades på Krigshögskolan, vilket gav skyddskåren ett mer officiöst och militärt sken än vad väl från början varit avsikten.

LITADE PÅ BRANTING

Men borgerlighetens skyddskår blev en kortvarig historia. Högerens statsminister, Carl Swartz, beslutade sig för att lita på Hjalmar Brantings löfte att demonstrationerna hädanefter skulle hållas på en fredlig och stillsam nivå, om högern i sin tur lade ner den i socialdemokratis ögon provocerande skyddskåren. Fegt, menade Ernst Trygger, en annan av de tre högermän som Stefan Olsson följer genom historien, men som under studiens och årens gång kom att tappa en hel del av den tidiga motståndsviljan. Några andra garantier än den socialdemokratiske ledarens ord på att demonstrationerna skulle gå lugnt tillväga fick högern inte när den valde att avsluta projektet med en borgerlig skyddskår.

Brantings ord kunde man visserligen lita på, men att ha honom och hans parti i landets regering var en annan sak. När parlamentarismen infördes efter andrakammarvalet 1917 var Hjalmar Brantings äventyrliga linje i utrikespolitiken ett tungt vägande skäl för att högern skulle försöka hålla socialdemokraterna utanför regeringen. Högerregeringen hade drivit en neutral linje under hela första världskriget, om än med ett rätt tydligt sneglande åt den tyska sidan, medan Branting blev alltmer ententevänlig allteftersom krigslyckan vände till ententeländernas fördel. Med en sådan aktivistisk politik riskerade socialdemokraterna att dra in Sverige i kriget, hävdade högern – som alltså på den tiden var de främsta försvararna av svensk neutralitet, medan socialdemokraterna var anhängare av säkerhetspolitisk aktivism; det var då, det.

Arvid Lindman – demokrat.

Det som lugnade högern vid parlamentarismens införande var det faktum att den själv fortfarande hade kontroll över första kammaren, och därmed vetorätt över alla politiska beslut. Även det privilegiet skulle emellertid snart tas ifrån den, samtidigt med den 40-gradiga röstskalans avskaffande vid rösträttsreformen 1918.

När den allmänna och lika rösträtten genomdrevs av vänstern 1918 – under smått kupppartade former, opponerade sig högern, som menade att en urtima riksdag inte var lämpad att besluta om konstitutionella förändringar – var det med mycket begränsade garantier för högerens del. En något högre rösträttsålder och ett bevarat utskyldsstreck var i stort sett vad högern fick ut av överenskommelsen.

SKATTEVILLKOR FÖR RÖSTRÄTT?

Utskyldsstrecket, som tidigare hade haft följe av ett inkomststreck, innebar att en medborgare måste ha betalt sin skatt – enligt 1918 års modell i ett år av tre – för att få rösträtt; rättigheter borde ackompanjeras av skyldigheter enligt högern, och den som inte ens har betalt sin egen skatt borde inte heller ha ansvar för de gemensamma finanserna.

Det var inte mycket som högern fick i retur när de sista resterna av det gamla systemet försvann med rösträttsreformen. Så mycket större framgång hade högern inte heller några år senare, när partiets främsta hjärtefråga, försvaret, skulle reformeras, den första i en serie av ogenomtänkta nedrustningar som fortsätter än idag. Högern gjorde tappra försök att ena borgerligheten mot socialdemokratin genom att söka locka över liberalerna till den egna sidan, men liberalerna röstade istället med vänstern och 1925 års katastrofala försvarsbeslut, som

skulle ställa Sverige mer eller mindre försvarslöst vid andra världskrigets utbrott, var ett faktum.

Den ende som var beredd att ta till strid var kungen, den store försvarsvännen Gustaf V, som försökte få högern att gå med på att han skulle vägra att sanktionera beslutet. Men högern tackade nej till detta kungliga erbjudande, i insikt om att ett sådant drag skulle gå utanför det demokratiska systemets regler och förmodligen skulle isolera högern från allt framtida samarbete med de andra demokratiska partierna.

VARFÖR INTE "KAMPREGERING"?

På 1920-talet ser det med andra ord ut som om högern har accepterat att demokratin var där för att stanna; några illojala, icke-demokratiska aktioner verkade man i alla fall inte beredd att ta till. Några år senare var högern till och med redo att aktivt försvara det politiska system som man lika aktivt hade motarbetat bara en handfull år tidigare. När Allmänna Valmansförbundet under amiral Lindmans ledning 1934 bröt samarbetet med SNU, Sveriges Nationella Ungdomsförbund, vars ledning blivit påtagligt inspirerad av nazistiska idéer, var det ett principiellt omfamnande av demokratin från "den gamla regimens män" och deras parti.

Det var en rejäl utveckling som den svenska högern hade genomgått på bara några år. Men hur gick det då till, vilka motiv hade man för att inte ta till strid i försvar för den egna övertygelsen? Varför valde man inte istället att bilda en "kampregering" för att bekämpa de nya demokratiska idéerna?

På sätt och vis verkar det som om högern helt enkelt gav upp och bestämde sig för att – om än motvilligt till en början – gilla läget, i tron att man inte hade något egentligt val. Kanske handlade det också om att demokratiseringens faktiskt inte innebar något politiskt sammanbrott för högerns del. Efter 1921 års val var högern fortfarande största borgerliga parti, medan socialdemokratin inte hade lyckats ta sig över 50-procentsgränsen. Det proportionella valsystemet skulle visa sig gynna högern, men om man hade det klart för sig på förhand, och såg det om någon form av garanti vid rösträttsreformens införande, är osäkert. Demokratin skulle i vilket fall som helst inte vara fullt så eländig ur ett högerperspektiv som vissa befarat. Den insikten bidrog säkerligen till att stödet till systemet successivt tilltog.

SAMFÖRSTÅNDSIDEOLOGI

Men Stefan Olsson menar att det i första hand var en helt annan aspekt som var avgörande för högerns acceptering av demokratiseringen: den samförståndsideologi som dominerade den svenska högern och dess syn på det politiska umgänget. Den var både av taktisk och principiell natur, enligt Olsson. Ur ett taktiskt perspektiv var

samförståndslinjen ett sätt att överleva i ett nytt system där man annars riskerade att isoleras och förlora allt inflytande över politikens innehåll. För att kunna samarbeta med de andra partierna gällde det att själv framstå som demokrat.

Men det var mer än enbart en fråga om taktiskt resonerande för högerns del, därav Olssons val av terminologi när han talar om en samförståndsideologi. Det sökande efter samförståndslösningar som skedde i flertalet av de fall som studeras i Stefan Olssons avhandling hade närmast ideologisk karaktär, som en dimension som var överordnad alla andra intressen, det egna partiintresset mestadels också inkluderat. Däremot var det nära sammankopplat med det nationella intresset, som är tydligt i högerns agerande under den svåra kampen om försvaret när en lösning mellan alla parter i samförstånd i en för landet så central fråga ansågs ligga i hela nationens intresse.

En del av förklaringen till att detta samförstånd var möjligt i en tid av hårda politiska strider var den civiliserade ton som svensk politik höll sig med. Det rådde ingen fientlighet eller hat mellan herrarna på den politiska scenen, där alla tycktes betrakta politiken som en verksamhet för artiga och korrekta gentleman vars ord man kunde lita på, oavsett de ideologiska skillnaderna.

Upprätthållandet av samförstånd var därför, enligt Olsson, det avgörande motivet bakom högerns anpassning till demokratin. Stefan Olsson menar rentav att högerns intresse av att bibehålla lugn och ordning i klassen var så pass centralt att man till och med skulle ha accepterat ett avskaffande av monarkin. Det skulle visserligen ha väckt en hel del hatstämning i borgerliga kretsar och ha utmanat de demokratiska känslorna, men inte ens denna den yttersta av symboler för borgerligheten skulle högern ha tagit till kampmedel för att bevara, enligt författaren.

Men här överdriver nog ändå Olsson högerns beredvillighet att försaka sina egna intressen; där, vid monarkins avskaffande, torde gränsen ändå ha gått för högerns tålmod med de demokratiska nymodigheterna. Att se den sista dimensionen av borgerligt liv avskaffad skulle sannolikt ha lett till att högern, eller åtminstone stora delar av den, noga hade övervägt fördelarna med att fortsätta att i alla tider vara den part som ensidigt anpassade sig till de villkor som andra parter ställde upp. För då liksom senare har svenskt samförstånd ju ständigt handlat om samförstånd uteslutande på socialdemokratis villkor.

Docent Ann-Sofie Dahl (ann_sofie_dahl@hotmail.com) är statsvetare, och verksam inom Högerprojektet vid Södertörns Högskola med en studie av högerns syn på svensk utrikes- och säkerhetspolitik.